

Motivace

Jan Stáva, katedra pedagogiky PedF MU v Brně

Pojem motivace patří mezi pojmy, které teoretici označují jako hypotetické konstrukty. J. Nuttin (1987, s.1403 n.) chápe motivaci jako hypotetický proces, jehož podstatným znakem je zaměřování a energetizace chování. Motivace dává chování jednotu a význam a strukturuje spolu s kognitivními procesy pohyby tak, že vykazují smysluplné aktivity. Podle P. G. Zimbarda (1983, s. 344) motivaci nikdo nikdy neviděl, je to pojem vyjadřující určité závěry z toho, co je pozorováno, totiž z toho, že chování směřuje k dosažení určitých cílů, že probíhá s

určitou silou (úsilím), že člověk prožívá touhy a chtění. Podle H. Heckhausena (1980, s. 25 n.)

je motivace motivování jednání určitým motivem. Motivace je proces, který volí mezi různými možnostmi jednání, zaměřuje jednání na dosažení motivačně specifických cílových stavů a na cestě k tomu je udržuje v chodu. Jednodušeji: motivace má vysvětlit cílovou zaměřenost jednání. Motivace má vysvětlit volbu mezi různými možnostmi jednání, mezi různými možnostmi vjemových daností a obsahy myšlení, jakož i intenzitu a trvání založeného jednání a tím dosažených výsledků

Funkcí motivace je uspokojování potřeb individua, vyjadřujících nějaké nedostatky v jeho sociálním a fyzickém bytí. V tomto smyslu pak motivace zajišťuje účelné chování, udržující

vitální a sociální funkce individua. Motivace se uplatňuje i v organizaci chování, individuum

je motivováno k dosahování odměn a vyhýbání se trestům. V tomto smyslu je motivace

klíčovým psychologickým fenoménem, chování, ale i postoje lidí se organizují kolem určitých motivů, které tak propůjčují chování psychologický smysl. Porozumět chování

druhého člověka znamená identifikovat motivy tohoto chování, porozumět hodnotové - orientaci osobnosti.

Motivace je intrapsychický proces, který má svůj zdroj ve vnitřní a vnější situaci individua. Pojem motivace nám pomáhá vysvětlit mnohé projevy chování lidí. Existuje celá řada teorií motivace

- teorie zajímaví se obsahovou stránkou co člověka motivuje,

- teorie zajímaví se o procesuální stránku (jak motivy působí na chování lidí) - Behaviorální teorie (motivace je zdrojem

úsilí dosáhnout příjemných důsledků určitého

chování nebo snahou vyhnout se nepříjemnému),

- Humanistický přístup (specificky lidská motivace vychází ze snahy překročit současný stav vlastní existence tím, že člověk realizuje své vývojové možnosti),

- Kognitivní přístup (klade důraz na význam poznávacích procesů pro chování člověka, v zpracování informací je logickým důsledkem shromáždění nutných poznatků a

výsledného rozhodnutí člověka).

Hlavní znaky struktury motivace (Pardel, Boroš, 1975):

- aktivace chování (pudy, instinkty, potřeby apod.),

- zaměřenost chování, která dává obsahovou a hodnotovou náplň aktivaci (postoje, zájmy, hodnoty), zde má velký význam účelná vyvolava,

- cílevědomost neboli úsilí dosáhnout cíle (vůle, aspirace, úspěch).

Motivace chování člověka může vycházet:

- převážně z vnitřních pohnutek, z vnitřní potřeby,

- převážně z vnějšího popudu (incentivum).

Potřeby se projevují pocitem vnitřního nedostatku nebo přebytku, který vznikne při narušení rovnovážného stavu (homeostázy) organismu. Mohou být vrozené nebo naučené.

Incentivy jsou vnější podněty, jevy, události. Mají schopnost vzbudit a většinou i uspokojit potřeby člověka. Mohou být pozitivní i negativní.

Motiv vzniká když je aktualizována potřeba. Je to důvod, pro který člověk začíná jednat určitým způsobem. Motivy se vytvářejí ve vzájemné interakci potřeb a incentive a jsou v bezprostředním vztahu k chování člověka. Motivem může být všechno, co člověka aktivizuje, co je bezprostřední příčinou jeho činnosti nebo jednání (potřeby, zájmy, hodnoty, myšlenky, cíle).

Různé potřeby člověka neexistují izolovaně, nezávisle na sobě. Vytvářejí mezi sebou složité hierarchicky uspořádané vztahy v rámci struktury jeho osobnostní hierarchie potřeb.

Vývojovým základem jsou potřeby primární (fyziologické), jež jsou vlastní nejenom

: člověku, ale i dalším živočichům (potřeba potravy, tepla, vyhýbání se bolesti, sexuální potřeba apod.). Charakteristické pro ně je, že jsou vrozené. Potřeby sekundární (psychické) se vytvářejí v průběhu ontogeneze. Jsou charakteristické pro člověka a jejich rozvoj je podmíněn především společenskými faktory. Podléhají vlivům

učení a patří mezi ně většina sociálních potřeb, potřeby poznání, seberealizace a další (Lokšová, Lokša, 1999).

Odborná literatura nejčastěji uvádí Maslowovu hierarchii potřeb, který za základní potřeby pokládá potřeby fyziologické potřeby (k nim řadí i potřebu bezpečí), teprve později v ontogenezi vznikají potřeby "vyšší", v nichž se upevňuje především vazba jedince na sociální podmínky jeho existence (potřeby styku, náležitosti, ...). vývojově nejvyšší jsou potřeby "růstu", které tvoří komplex organizovaný kolem potřeby seberealizace. Jde v podstatě o následující systém potřeb:

potřeby sebeaktualizace (realizovat plně svůj produktivní a tvůrčí potenciál) potřeby sebeoceny a úcty, uznání, prestiže, "motivy já" potřeby náležitosti a lásky (přijetí druhými, přátelství) potřeby jistoty (bezpečí, ochrany, péče, pomoci) fyziologické potřeby (potravy, nápojů, spánku, odpočinku, sexu, útulku a další)

Hierarchie potřeb - teorie ERG (podle angl Existence, Relatedness, Growth).

Růst Osobní rozvoj, sebeúcta, uspokojení a naplnění života Vztahy kontakt s lidmi, láska, přátelství, soutěž Existence Materiální potřeby: Potrava, tekutiny, peníze

Na základě individuální hierarchie potřeb vzniká motivační zaměření osobnosti člověka.

Projevuje se fixací na určitý typ incentive - těch, které nejlépe odpovídají struktuře potřeb - a zvýšenou pohotovostí ve směru uspokojování potřeb dominantních.

Poznání motivačního zaměření konkrétního jednotlivce umožňuje přiměřeně ho motivovat a optimálně působit na rozvoj nebo změnu struktury jeho motivace chování nebo učení.

Zdroje motivace učební činnosti:

- poznávací potřeby, - sociální potřeby
- výkonové potřeby.

Hlavní způsoby motivování

Vnitřní motivace - člověk vykonává určitou činnost jen kvůli ní samé, aniž by očekával

jakýkoliv vnější podnět, ocenění, pochvalu nebo jinou odměnu. Vnější motivace představuje situaci, kdy jedinec nekoná z vlastního zájmu, ale pod vlivem vnějších motivačních činitelů. Chování motivované vnějšími motivačními činiteli je ve své podstatě instrumentální je nástrojem pro dosažení nějakých vnějších motivačních činitelů (odměny nebo vyhnutí se trestu). Vnější motivy, působící ve vztahu k dané činnosti jako externí činitele implantované mezi jinými lidmi, obvykle nepředstavují podstatnou charakteristiku výkonu člověka při řešení úkolů. Pokud je však jejich postavení ve struktuře motivačních činitelů výrazné, mohou negativně ovlivnit vnitřní úkolovou motivaci a následně vést k snížení úrovně jeho výkonu při řešení úkolů (např. žáci s převládající vnější motivací k učení projevují o mnoho vyšší úzkost, horší přizpůsobení školnímu prostředí, menší sebevědomí a nižší schopnost vyrovnat se s neúspěchem ve škole než žáci s převládající vnitřní motivací k učení).

Druhy vnější motivace a regulace chování 1. Externí regulace - vztahuje se k chování iniciovanému výlučně externími motivačními činiteli, např. odměnou nebo hrozbou trestu. Externí regulace představuje tu formu vnější motivace, která vychází z vnitřních zdrojů osobnosti člověka nejméně.

2. Regulace pasivně převzatá - jedná se o motivaci zvenku převzatou, ale vnitřně neakceptovanou regulaci chování. Vychází z internalizovaných pravidel chování podmíněných nějakou sankcí nebo odměnou.

3. Identifikovaná regulace - vzniká pokud přijmeme danou hodnotu za svou a identifikujeme se s požadovaným chováním, takže danou činnost vykonáváme mnohem ochotněji.

4. Integrovaná regulace - představuje vývojově nejvyšší formu vnější motivace. Je již plně integrována do osobnosti jedince, příslušný vnější motivační činitel je asimilován s ostatními zájmy, hodnotami a potřebami jedince. Vnitřní motivace a integrovaná motivace mají obsahové odlišnosti. Vnitřní motivaci charakterizuje zájem o činnost samotnou, zatímco pro integrovanou vnější regulaci je typické, že činnost je pro danou osobnost důležitá z hlediska vysokého hodnocení potenciálních výsledků.

Jestliže jedinec akceptuje jako primární vnitřní motivační orientaci, preferuje volbu nových, komplexních, měnících se a náročných úkolů. Pokud akceptuje jako primární vnější motivační orientaci, preferuje jednoduché úkoly s předpověditelným řešením, dominuje u něj snaha dosáhnout prostřednictvím dané činnosti vnějších cílů.

Motivaci jednání zabezpečují motivy. Motivů jsou bezprostřední činitelé, kteří vyvolávají, řídí a integrují chování. Vnitřní součástí motivu je napětí, na kterém závisí vznik i směr aktivity organismu. Vnitřní stav napětí zpravidla vzniká ze dvou příčin: - na základě potřeb člověka

- na základě úkolů, které dostává nebo si zadává.

Sociální přístup k motivaci jedince dělí motivy na tři základní okruhy: - vnitřní motivy - konám proto, že sám chci,

- vnější nebo sociální motivy - konám proto, že mi to někdo nařídil, nebo že mi na někom záleží,

- interiorizované sociální motivy - uvědomění si, že moje činnost pro společnost zároveň určuje hodnotu mé osobnosti.

Motivace a tvořivost Vnější a vnitřní motivace hraje významnou roli ve vývojových procesech tvořivosti osobnosti. Klíčovou roli má především motivace jako činitel podporující snahu a ochotu rozvíjet vlastní tvořivé schopnosti. Tvořivost se nejčastěji projevuje v podmínkách vnitřní motivace výkonu (ve stavu motivace vyvolané reakcemi jedince na vnitřní charakteristiky úkolu - ne vnějšími činiteli), zatímco vnější motivace může působit na tvořivý výkon negativně. Ve specifických případech ovšem i sociální vnější motivace podporuje rozvoj tvořivosti.

Lokša, J., Lokšová, f.: Pozornost, motivace a tvořivost dětí ve škole Praha, Portál 1999. Nakonečný, M.: Motivace lidského chování. Praha, Academia 1996.

Pardel, T., Boroš, J.: Základy všeobecné psychologie. Bratislava, SPN 1975.

f

. ~ .

: ~ ~ ~ ~ ~

fJ~